

на поєднання здобутків і вимог історичної та педагогічної наук, є:

- загальнонауковий підхід, що передбачає ознайомлення учнів із достовірними фактами та їх інтерпретаціями з метою формування цілісного наукового світогляду;
- конкретно-історичний підхід, тобто розгляд подій і явищ у контексті відповідного історичного часу, місця, супутніх обставин та динаміки перебігу від причин до наслідків;
- альтернативно-проблемний підхід, що спирається на використання різноманітних історичних джерел та ознайомлення з різними інтерпретаціями історичних подій і явищ;
- генералізуючий підхід, що спирається на виокремлення в навчальному матеріалі найсуттєвішого, а також на окреслення ключових тенденцій розвитку у відповідний історичний період;
- системний підхід, вимогою якого є міжпредметна та міжкурсова інтегрованість шкільної освіти в цілому та вивчення історичного процесу зокрема в органічному поєднанні цивілізаційного, культурно-антропологічного та інших аспектів;
- аксіологічний (ціннісний) підхід, тобто прищеплення загальнолюдських морально-етичних цінностей та вироблення на їх основі особистісної системи оцінювання історичних подій, діячів, явищ тощо;
- полікультурний підхід, що акцентує увагу на органічній єдності історії, культури, мови, традицій і звичаїв, які забезпечують наступність і спадкоємність поколінь власного народу, а також на потребі шанобливого ставлення до культур і звичаїв інших народів;
- світський підхід, що передбачає ознайомлення учнів з історією релігій як феноменів культури за недопущення пропаганди окремих релігійних вченъ [1, с. 7].

Таким чином, «людиноцентрична» модель змісту шкільної історичної освіти була остаточно

формалізована в новому стандарті базової і повної загальної середньої освіти у формі наскрізних змістових ліній:

- людина – людина;
- людина – суспільство;
- людина – влада;
- людина – світ уявлень та ідей;
- людина – простір;
- людина – природа;
- людина – світ речей [4].

Представлені змістові лінії подаються за групами у складових змісту освітньої галузі та в державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів із застосуванням проблемно-тематичного підходу, що поєднаний з оглядовим, тематичним та поглибленим вивченням і синхронним викладанням взаємопов'язаних курсів історії України та всесвітньої історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція та програми викладання історії України в школі (проекти) / упоряд. та ред. Н. Яковенко, Л. Ведмідь. – К. : Стилос, 2009. – 87 с.
2. Осмоловская И. М. Дидактические принципы дифференциации процесса обучения в общеобразовательной школе: дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.01 / И. М. Осмоловская. – М., 2002. – 314 с.
3. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2005. – 328 с.
4. Постанова «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» № 1392 від 23 листопада 2011 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/pro-ministerstvo/normativno-pravova-baza/normativno-pravovi-akti-uryadu/postanovи>.

Дата надходження до редакції: 26.01.2015 р.

УДК 930.85 (477. 82) 08

Володимир ОМЕЛЬЧУК,
кандидат педагогічних наук,
доцент Дубенського коледжу
Рівненського державного гуманітарного університету

Юлія ТОКАР,
викладач педагогіки
Кременецького педагогічного коледжу
Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного
інституту імені Тараса Шевченка

ВОЛИНЬ ЯК КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ СЛОВ'ЯНСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ РЕГІОН

У статті аналізуються суспільно-історичні особливості, що визначали культурно-освітній розвиток Волині.

Ключові слова: Волинь, освіта, традиції, школа, братство.

В статье анализируются общественно-исторические особенности, которые определяли культурно-образовательное развитие Волыни.

Ключевые слова: Волынь, образование, традиции, школа, братство.

In the article social-historic peculiarities, which determined cultural-educational development of Volyn, are being analysed.

Key words: Volyn, education, traditions, school, brotherhood.

Актуальність дослідження. Відродження сувореної України, розбудова її державності зумовлюють необхідність глибокого і всебічного вивчення та оцінки історичного минулого українського народу. Відтак набувають актуальності історико-педагогічні дослідження регіональних проблем народної освіти, що відкриває широкі можливості для відродження національно-виховних традицій і сприяє подальшому розвитку освітянської галузі.

Дослідження культурно-освітніх традицій на регіональному рівні є однією із найважливіших умов формування національної свідомості, виховання у молоді поваги до історії рідного краю, його культури, традицій, звичаїв.

Мета статті – проаналізувати суспільно-історичні та культурологічні процеси Волинського регіону.

Завдання дослідження:

- 1) визначити роль і місце Волині у розвитку освіти в Україні;
- 2) проаналізувати специфічні особливості становлення і розвитку освітніх традицій у регіоні.

Виклад основного матеріалу. Волинь – значна частина виняткового за своєю історією та традиціями регіону – Правобережної України, яку відомий історик М. Костомаров називав «найісторичнішою і найглибшою українською країною» [13, с. 45]; одна з основних історико-етнографічних земель на терені України, розташована в її північно-західній частині, багата на різноманітні природні ресурси та різночасові історичні пам'ятки, в тому числі й археологічні, які є важливими джерелами для вивчення й висвітлення життя її населення в різні періоди минулого – від кам'яного віку до середньовічної епохи.

Особлива важливість Волині серед інших регіонів України полягає в тому, що її терени, завдяки своєрідним умовам природної захищеності та віддаленості від бурхливих подій надчорноморських степів, створили сприятливі умови для еволюційного розвитку населення на тривалому шляху формування (етногенезу) в його середовищі ранньосередньовічного східного слов'янства, починаючи з бронзового віку й до Київської Русі. Цей важливий процес яскраво відображають численні археологічні пам'ятки. Саме цим перш за все і можна пояснити досить пильну, вже понад столітню увагу до цих пам'яток та історії Волині багатьох дослідників минулого України і всього східного слов'янства.

Волинський край є не лише одним із осередків етногенезу слов'янства, а й колискою цілого комплексу народної культури. На теренах Волині в різні історичні періоди виникали культурно-освітні центри, які стимулювали розвиток культури не лише в регіоні, а й у всій Україні. Неповний перелік культурно-освітніх центрів (Володимир-Волинський, Почаїв, Переяслав, Дермань, Дубно, Острог, Кременець, Колодяжне та інші) свідчить про те, що Волинь постає як потужне джерело духовно-освітніх традицій, праоснова слов'янської писемності та культури.

Найхарактернішими рисами Волинського краю як адміністративної одиниці були його глибока провінційність у всі часи існування, постійна підлеглість різним за культурними, економічними та політичними рівнями урядам – литовському, польському, російському, незмінна прикордонність за будь-якого адміністративного поділу та незначна народонаселеність при розмаїтті національного та релігійного компонентів. Віддаленість від політичних та культурних центрів, економічна нерозвиненість та прикордонність сприяли формуванню особливого регіону, який у всі часи відігравав роль специфічного «буфера» у розв'язанні політичних проблем, був краєм частої зміни політичної влади, юридичних законів (Руська Правда, Литовський статут, Магдебурзьке право та Саксонський Порядок, закони Російської імперії) й освітніх систем. Відносна малочисельність населення при наявності територіально-економічних та культурних потенцій приваблювала до Волині численних іноземців, що зробило край неординарним зразком злиття різних культур та нашарування мовних стихій (української, литовської, польської, російської, французької, німецької, чеської, єврейської).

У своєму історичному житті Волинь пережила ряд драматичних періодів, які стали наслідком зіткнення двох течій: з одного боку – східного, православно-християнського світу, а з іншого – західного, католицько-протестантсько-німецько-польського. Протягом багатьох століть Волинська земля складалася не тільки як етнокультура, а й як адміністративно-територіальна єдність: легендарний союз волинських племен, Галицько-Волинська держава, Волинське поміщицтво, Волинська губернія. Кожен із названих періодів характеризується конкретними суспільно-історичними особливостями, які й визнали культурно-освітній розвиток Волині.

Із прийняттям християнства на Волині з'являються культурно-освітні центри. Найдавнішим політичним центром і духовним центром, який поширює і зміцнює християнство, був Володимир, а Володимирів храм стає першим на Волині кафедральним собором – осередком духовності й благочестя для новопросвіщеного народу, осередком духовного просвітництва. Таким чином, християнство як нова релігія, введене на Волині святым рівноапостольним князем Володимиром, не тільки дозволило перманентно зберігати основи християнської культури, а й створило умови для подальшого її розвитку.

Наступний етап розвитку освіти пов'язаний із суспільно-економічними і політичними процесами, що відбувалися у Галицько-Волинській державі. Як зазначає О. Воронін [2, с. 28], Галицько-Волинська держава – це останній бастіон української державності княжої доби, друга за величиною держава на українській землі, збудована українськими руками, яка зуміла об'єднати довкіл себе більшу частину української етнографічної території. Однак у середині XIV століття вона фактично перестала існувати. Проте півтора століття її існування для подальшої долі українського народу не минуло безслідно.

Галицько-Волинська держава зберегла Україну від передчасного підкорення та асиміляції з боку Польщі. Вона, перейнявши культурно-національні традиції Київської Русі, політично і соціально розвивалася під впливом тих відносин, які існували в середньовічній Європі. Беручи значну участь у

політичних справах середньої Європи, Галицько-Волинська держава мимоволі втягувалася у сферу духовних інтересів західної частини континенту. На той час місцева школа писемності створила видатні пам'ятки, серед яких – волинська частина Галицько-Волинського літопису. Галицько-волинські князі так само, як і київські, перебували в династичних зв'язках із різними пануючими домами Європи. Поступово входить в ужиток і латинська мова як загальновживана в Європі мова дипломатичних зносин й урядування: з'являються княжі печатки з латинськими написами, латиною пишуться грамоти останніх галицько-волинських князів.

Головними ознаками кожної нації є мова і релігія. Саме вони значною мірою і визначали зміст і характер освіти Волині. Започаткування національно-орієнтованої освітньої системи на Волині припадає на XVI-XVII століття – час, коли на території Південно-Західної Русі – Київщині, Волині, Поділлі, Галичині, в Закарпатті і Буковині – формувалася українська народність, розвивалася і зміцнювалася українська мова. Цей складний і тривалий процес проходив у драматичних історичних умовах, у постійній боротьбі українського народу проти зазіхань іноземних загарбників. Волинь залишалася об'єктом суперечок і завзятої боротьби між Польщею і Москвою. Державно-політична першість була за Москвою, але, незважаючи на це, поляки постійно колонізували Волинь своїми людьми і пропагандою. Таким чином, розвиток освіти у регіоні визначався складними суспільно-політичними, національними і релігійними процесами.

Національна ідея набуvalа визначального статусу поступальності освіти у Волинському краї. Духовно-національний імператив впливав на зміст, характер, спрямування освіти. Найсприятливіші умови для реалізації національної ідеї в краї склалися в XVI-XVII століттях. У цей період створюється система національно-культурних осередків і центрів, з'являється ряд освітніх пам'яток, які засвідчували високий рівень розвитку українства в регіоні.

Реалізація духовно-національних особливостей як пріоритету культури і освіти краю пов'язана з діяльністю Пересопницького монастиря. Досить суттєво на розвиток освіти Волині вплинуло прийняття Люблінської і Берестейської унії. Одним із найважливіших наслідків Люблінської унії для українського народу було те, що українські землі – і ті, що належали перед тим до Литви (Київщина із Наддніпрянщиною, Волинь і Поділля), і ті, що вже відійшли до Польщі (Галичина з Холмщиною), об'єдналися тепер в одній державі і, незважаючи на певні відмінності в політичному і соціальному устрої, мали можливість тісніше зближитися та впливати одна на одну, перш за все у сфері духовної культури. Послаблений матеріально, український елемент західноукраїнських областей все ж таки зберіг свої національні традиції і, спираючись на моральну й матеріальну підтримку східноукраїнських областей, за дуже короткий час після об'єднання встиг оживити і розвинути в собі культурно-національний рух, який призвів до загальнонаціонального відродження українського народу.

Після Люблінської унії польські magnati провадили політику полонізації та окатоличення українського народу. Нестерпним був соціально-економічний гніт, що породжував антифеодальні настрої людей. У цей період Волинській землі суди-

лося відіграти важливу роль в історії України. Так сталося, що Волинь традиційно перебувала в центрі політичних інтересів Польщі, яка вважала: «Чи з унією, чи без унії, а Волинь мусить бути наша». В акті про приєднання Волині до Польщі йшлося про те, що земля Волинська завжди належала до Польщі «цілим, і повним, і безсумнівним правом» [16, с. 335]. Як вважають О. Митрат і С. Герус, саме Волинь стала тим полем, на якому відбулися перші спроби ополячення українського народу [8, с. 72]. Саме тут зародився супротив до польських утисків. Виступив проти них князь Костянтин Острозький, найперший з українських вельмож, виступали деякі церковні братства, а також не всі єпископи звалися на об'єднання з Римом. Тоді й почалася завзята боротьба між уніятами (прихильниками унії) та православними. Українське суспільство поділилося на два ворожі табори.

Боротьбу, як зазначає Іван Крип'якевич [5, с.49], було ведено словом і письмом, у церкві та поза церквою, інколи доходило навіть до кривавих сутичок. Релігійна боротьба дуже шкодила українському народові, її використали поляки і ще більше нищили Україну. З метою утвердження католицизму серед населення України езуїти засновували школи. Вони стверджували, що єдина їх мета – це поширення просвітництва. XVI-XVII століття пройшли під знаком активізації у шкільництві діяльності езуїтських орденів. Проте крім езуїтських, тут існували лютеранські, кальвіністські, соціанські та піарські школи. Український учений, теоретик та історик освіти С. О. Сірополко підкреслює, що в цілому ці школи були розраховані на дітей заможної української шляхти, яка згодом переходить до католицизму. Дослідник відає належне езуїтам за професіоналізм у вихованні дітей: «Не можна відмовити езуїтським школам того, що педагогічна техніка їх внесла дещо нове, свіже, а саме введено відповідну методу навчання класичних мов; спрямовано більше уваги на вимоги світської науки, ніж це було в старих школах; пом'якшено шкільну дисципліну, бо езуїти старалися привчити дітей до слухняності не так карами, як суперництвом між учнями» [1, с. 6-9].

За досить короткий час езуїтам вдалося виховати нове покоління польської шляхти в дусі повної відданості католицькій церкві, причому немало дітей завзятих протестантів або ревнівих прихильників православ'я стали католиками: нащадки Ходкевичів, Радивилів, Слуцьких, Острозьких вже були католиками й жертвували езуїтам значні кошти на заснування езуїтських шкіл та колегій. Навернені до нової віри, вельможі намагалися поширювати її у своїх землях, переробляючи з православних чи будуючи нові римські костьоли, монастири, школи. Західний вплив найперше позначився на Волині, а це дало їй змогу у культурному відношенні, як зазначає І. Огієнко [11, с 73], «стояти досить високо».

Нові реформаційні ідеї, що «сунули із Заходу», теж найперше і найбільше відбилися на Волині. В умовах, які склалися не на користь давніх українських шкіл, існувала необхідність реформування шкільних порядків. Це завдання було виконано завдяки створенню братських шкіл, колегій, що успішно протистояли експансії католицизму в Україні. Саме діяльність протестантських і католицьких шкіл стимулувала, у першу чергу, новаторські починання православ'я на освітній ниві. Усвідомлюючи

всю згубність для православ'я езуїтських шкіл, православні волинські шляхтичі не раз проходали про відкриття православних шкіл, рівень освіти в яких не поступався б освіті в езуїтських.

На Варшавському сеймі 1607 року посли від Волині вимагали, щоб при кафедрах Луцької і Володимирської були створені семінарії, в яких би навчалося й утримувалося не менше двадцяти дітей для задоволення потреб православної церкви. Через два роки знову була висунута вимога про влаштування семінарії. Особливо відчувалася потреба у відкритті в Луцьку школи, освітні завдання якої були б актуальнішими, а навчальний план досконалішим за відкриту в 1609 році езуїтську колегію. Ось чому перші засновники Луцького братства в першу чергу вирішили відкрити школу «для набожних наукъ людей молодыхъ потребную».

Луцьке братство багато уваги приділяло власному книгодрукуванню, хоча й не мало для цього належної матеріальної бази. Із Луцьким братством пов'язана одна зі сторінок діяльності мандрівного друкаря Павла Домжива-Лютковича-Телици. Він належав до представників консервативної течії, які міцно трималися православ'я і не йшли на жодні компроміси з уніятами.

Луцька братська школа, яка була заснована у 1620 році, виправдала сподівання православного люду. Вона стала визначним культурно-освітнім осередком усієї Волині і відігравала позитивну роль у поширенні освіти серед широких верств населення. Щорічно ця школа випускала освічених богословів, озброєних знаннями історії, філософії, мов і, особливо, свого власного віросповідання. Вихованці Луцької братської школи ставали вченими, захисниками православ'я і небезпечними ворогами езуїтів. У статутах школи підкresлювалось, що відвідування школи повинно давати практичну користь. Діти мусять із захопленням вивчати науки, проводити час у школі недаремно. Луцька братська школа не лише розповсюджувала освіченість серед населення, а й здійснювала великий вплив на розвиток освіти і культури Волинського регіону.

Соціальна обумовленість мети навчально-виховного процесу в Луцькій братській школі полягала у протиставленні католицькій освіті, тобто тут освіта будувалася на православних засадах. У політичному плані мета школи полягала у супротиві політиці ідейного поневолення українського народу і впровадження ідей національної гідності та незалежності. Що ж стосується організаційних позицій, то основною метою Луцької братської школи було подолання стихійності і побудова навчально-виховного процесу за певними чіткими правилами та нормами європейського рівня. Освітня обумовленість мети школи – це забезпечення можливостей отримання середньої освіти православним населенням Волині. Виховна обумовленість – формування національно-патріотичних та моральних якостей молоді: «чтобы выполнить всякой недостаток надлежащего учения, подвигнуть людей нерадивых, а противникамъ заградить уста, дабы отселе, съ прерашанiemъ злобы, воспряло начало благихъ дель и по всей братии распространилось спасеніе - измененіе бо злобы начатокъ есть во спасеніе, близъ беды спасение» [10, с.50]. Щодо організації навчально-виховного процесу, то вона з успіхом конкурувала з досконалими на той час езуїтськими училищами, які насаджувалися Річчю

Посполитою на території північно-західної України. Статути Луцької школи, за якими велася навчальна та виховна роботи, взагалі були взірцем педагогічної майстерності того часу. Степан Сірополко стосовно цього у своїй праці зазначає: «Заслуга братських шкіл цього періоду полягала в тому, що вони паралізували успіхи унії та католицтва на українських землях; мали велике значення для розвитку релігійної та національної свідомості українського народу; багато прислужилися своєю загальноприступністю поширенню освіти серед українського люду та сприяли розвиткові української культури» [14, с. 116].

Статути Луцької братської школи переконливо свідчать про достатньо високий рівень педагогічної думки в нашій країні у XVII столітті. Це відзначав ще Я. Головацький, який писав, що «наші школи відрізняються тим від польських, чеських та інших європейських, що в них не мучили дітей схоластично-варварською латиницею, а навчали природною, народу зрозумілою мовою». На думку автора, «статути наших шкіл гідні на увагу, вони стоять вище, ніж статути багатьох училищ стародавньої Польщі» [3, с. 5-6]. Із цією думкою погоджувався і професор Є. Мединський, який стверджував, що «в галузі педагогіки у нас в XVII столітті було багато свого оригінального, цінного» [7, с. 141].

Б. Митюров підкresлював, що братські школи утвірджували і зміцнювали елементи гуманістичної педагогіки. Вони не тільки сприймали і впроваджували педагогічні ідеї Заходу, а й розробляли свої власні [9, с. 117]. Створення 1617 року Луцької братської школи – це свідчення того, що в освіті України XVII століття окреслилися значні позитивні зміни.

Тривалий час Луцька братська школа гідно складала конкуренцію езуїтським колегіям. Її авторитет, успіхи викликали в езуїтів заздрість і невдоволення. Вони намагалися будь-якими засобами призупинити ріст і послабити її вплив на оточуюче середовище. Так, у 1634 році Луцька православна школа була по-варварськи знищена вихованцями езуїтської Луцької колегії. Зрозуміло, що таке ставлення езуїтів до православних шкіл не могло не вплинути на їхню діяльність. Але, незважаючи на злети і падіння, Острозька і Луцька братські школи відіграли історичну роль у запровадженні просвітництва не лише у Волинському краї, а й далеко за його межами.

XVIII століття проходило під знаком боротьби українського народу проти польського засилля в Україні. Особливого розмаху ця боротьба набула на Волині, у результаті якої було встановлено повну пропольську гегемонію в управлінні освітніми закладами. Після другого розподілу Польщі в 1793 році Київське, Брацлавське та Подільське воєводства, а також східна частина Волині відійшли до Росії. За третім розподілом у 1795 році Росія збрала решту Волині та східну частину Холмщини, тоді як основна її частина відійшла до Австрії. Росія сформувала з приєднаних областей три губернії: Київську, Подільську і Волинську. Правобережна Україна ввійшла в нову фазу свого життя, яка характеризувалася російсько-польською боротьбою за панування у сфері освіти, що призвела до інтенсивної русифікації волинського шкільництва.

Сучасна історіографія розцінює акт приєдання України до Росії досить неоднозначно. Так, П. Голубенко у своїй праці [4, с.121], даючи від-

повідь на запитання «Чи ж справді приєднання України до Росії сприяло поширенню і розвиткові цивілізації, освіти, мистецтва і науки серед українського народу?», зазначає, що в дійсності все було якраз навпаки. Після приєднання України до Росії спостерігалося дуже помітне зниження культурно-освітнього рівня українського народу. На думку вченого, це пояснюється тим, що московські завойовники стояли на значно нижчому культурному рівні щодо приєднаної України. Впродовж XIX ст. Україна поступово перетворилася у провінцію великої імперії з деякими етнографічними особливостями. Багата, соковита мова оголошувалася «малороссийским наречием» і мала вмерти під вагою «казенного языка» [6, с. 119]. У зв'язку з цим з І. Огієнко писав: «Вік XIX знає декілька великих погромів української культури. Погроми ці дедалі ставали дошкольними і вкрай руйнували все те, що мала Україна свого і що вона встигала утворити в коротких перервах між погромами» [12, с. 228]. Досить згадати Валуевський (1863) та Емський (1876) укази, інші антиукраїнські документи царата, а також інші русифікаційні заходи, які перешкоджали нормальному розвитку української культури.

Незаперечною причиною занепаду української культури було й те, що серед української знаті переважала, як стверджує О. Субтельний, «малороссийська самосвідомість», а самі українці були найбільшими ворогами ідеї української самобутності [15, с. 263]. Цариця Катерина та її міністри не бачили або не хотіли бачити існування певних національних особливостей українських областей. Протягом віків Польщі і Москві вдалося відірвати українську суспільну еліту від простого народу. Це відкинуло українство в історичному розвитку на століття назад. Але найбільше втрат від розриву між інтелігенцією і народом зазнала Волинь. Російський царат взагалі прагнув перетворити цей регіон на фортецю русифікації. Тут виникли відверто чорносотенські організації, наприклад, «Союз русского народа», що несли погромницьке настановлення до усього немосковського. За винятком початкових шкіл, на Волині не було жодної української інституції. Духовне розтерзання та зубожіння краю поглибила перша світова війна.

Такою Волинь увійшла у ХХ століття. Виявилось, що вона належала до найбільш відсталих губерній України щодо свого національно-державного вияву. Та все ж волиняні не втратили споконвічного прагнення до власної національної організації та духовності. За короткий час існування української влади в краї відбулися значні зрушения – розпочалася активна культурно-просвітницька діяльність. Із таким духовним потенціалом Волинь вступила у якісно новий період історичного розвитку, що був зумовлений наслідками українсько-польської та радянсько-польської (1918–1920 рр.) воєн. Однак період національного культурно-просвітницького

відродження Волині тривав недовго. Відповідно до умов Ризького договору (18 березня 1921 р.), Західна Волинь та Полісся опинилися в межах нової Польської держави, а Східна Волинь із Житомиром відійшла до Радянської імперії. З того часу процес становлення і розвитку освітньої системи у регіоні набував нових національних і релігійних ознак, які свідчили про те, що Волинь вступила у нову фазу свого суспільно-політичного і культурологічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемчук Г. Духовні заповіти Степана Сірополка / Г. Артемчук, М. Євтух // Рідна школа. – 1997. – № 10. – С. 6-9.
2. Воронін О. Історичний шлях УАПЦ / О. Воронін. – Кенсінгтон-США, 1992. – 28 с.
3. Головацький Я. Ф. Порядок школьный или устав Ставропигийской греко-русской школы во Львове / Я. Ф. Головацький. – Львов, 1863. – С. 5-6.
4. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. – Нью-Йорк = Париж = Торонто, 1987. – 551 с.
5. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – К., 1992. – 87 с.
6. Культурне відродження в Україні / за ред. Т. О. Сілаєвої. – Львів, 1993. – 218 с.
7. Мединський Є. М. Братські школи України і Білорусії в XVI – XVII ст. і їх роль у возз’єдненні України з Росією / Є. М. Мединський. – К., 1958. – 183 с.
8. Митрат О. Роль Волині у проводі духовної освіти в Україні / О. Митрат, С. Герус // Літопис Волині. – Вінніпег, 1961. – Ч. 5. – С. 72-77.
9. Митюров Б. Н. Развитие педагогической мысли на Украине в XVII – XVIII вв. / Б. Н. Митюров. – К., 1968. – 208 с.
10. Овсійчук В. А. Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVII ст. / В. А. Овсійчук. – К., 1985. – 183 с.
11. Огієнко І. Історія українського друкарства / І. Огієнко. – К., 1994. – 445 с.
12. Огієнко І. І. Українська культура / І. І. Огієнко. – К., 1918. – 272 с.
13. Поліщук Я. Найісторичніша і найглибша українська країна / Я. Поліщук // Слово і час. – 1903. – № 12. – С. 45-47.
14. Сірополко С. Історія освіти на Україні / С. Сірополко. – Львів, 1937. – 174 с.
15. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний. – К., 1992. – 512 с.
16. Хойнацький А. Ф. Очерки из истории Православной церкви и древнего благочестия на Волыни / А. Ф. Хойнацький. – Житомир, 1878. – 560 с.

Дата надходження до редакції: 25.12.2014 р.